

ВИКОРИСТАННЯ ДОСЯГНЕНЬ НАУКИ І ТЕХНІКИ В ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

THE APPLICATION OF THE SCIENCE AND TECHNOLOGY ACHIEVEMENTS IN FORENSIC ACTIVITY

УДК 343.982.4

doi: 10.37025/1992-4437/2019-31-1-27

Д. І. Гоголь

*Івано-Франківський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС України*

D. Hohol

*Ivano-Frankivsk Scientific Research
Forensic Center, MIA of Ukraine*

ПІДРОБЛЕННЯ ПІДПИСІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ

FORGERY OF SIGNATURES USING TECHNICAL MEANS

Наголошено на необхідності всебічного дослідження способів технічного підроблення підписів і систематизації їх характерних ознак з огляду на неухильний процес удосконалення технічних засобів, які правопорушники використовують для підроблень, що й зумовлює актуальність обраної тематики і визначає мету статті. У процесі дослідження виокремлено основні способи підроблення підпису – обов'язкового реквізиту будь-якого документа, що виконує посвідчувальну функцію і який останніми роками дедалі частіше стає об'єктом дослідження судових експертів, результати якого є вирішальними для визначення обставин вчинення правопорушення. Унаочнено зображення підроблень. Достовірність отриманих результатів і висновків забезпечено загальнонауковими і спеціальними методами пізнання, зокрема: системно-структурним з'ясовано сутність досліджуваних категорій і явищ, узагальнено основні способи підроблення підписів, систематизовано характерні ознаки, які свідчать про той чи інший спосіб підроблення підпису; догматичним уточнено понятійно-категоріальний апарат; методом моделювання сформульовано висновки, а також практичні рекомендації щодо найбільш ефективного застосування способів виявлення підроблень, визначено, зважаючи на специфічність ідентифікації особи виконавця підробленого підпису, основне завдання технічного дослідження підпису та умови його виконання.

Ключові слова: підпис; технічне підроблення підпису; способи підроблення; характерні ознаки.

Сделан акцент на необходимости всестороннего исследования способов технической подделки подписей и систематизации их характерных признаков, принимая во внимание непрерывный процесс совершенствования технических средств, используемых правонарушителями для подделок, что и обуславливает актуальность выбранной тематики и определяет цель статьи. В процессе исследования выделены основные способы подделки подписи – обязательного реквизита любого документа, выполняющего удостоверяющую функцию и в последние годы все чаще становящегося объектом исследования судебных экспертов, результаты которого являются решающими для определения обстоятельств совершения правонарушения. Приведены наглядные примеры подделок. Достоверность полученных результатов и выводов обеспечена общенаучными и специальными методами

© Д. І. Гоголь, 2019

познання, в частині: системно-структурним раскрыта сутність досліджуваних категорій і явлених, обобщени основні способи підделки підписей, систематизовані характерні ознаки, які свідчать про той чи інший ступінь підделки підписи; догматичним уточнені понятійно-категоріальний апарат; методом моделювання сформульовані висновки, а також практичні рекомендації по найбільш ефективному використанню способів виявлення підделок; урахувавши специфічність ідентифікації особи виконавця піддельної підписи, визначені основні завдання технічного дослідження підписи і умови її виконання.

Ключові слова: підпис; технічна підделка підписи; способи підделки; характерні ознаки.

It is emphasized on the necessity of comprehensive research of the ways of technical forgery of signatures and systematization of their distinctive features, taking into consideration the steady process of improving the technical means used by offenders, which determines the relevance of the chosen topic and defines the purpose of the article. In the course of the research, the main ways of forging a signature are highlighted. Signature is a mandatory requisite of any document that fulfils a function of certification. Such documents are increasingly becoming the subject of forensic research, the results of which are decisive in determining the circumstances of the offense. The images of the forged signatures are presented in the article. The reliability of the obtained results and conclusions is ensured by the use of general scientific methods of research, in particular: system-structural method – used to clarify the nature of the researched categories and phenomena, to summarize the main ways of forging signatures and to systematize distinctive features, that indicate a particular way of forging a signature; dogmatic method – used to clarify conceptual and categorical framework; modeling method – used to formulate conclusions and practical recommendations concerning the most effective use of forgery detection methods. The main task of the technical research of signatures and conditions of its performance, taking into account the specificity of the identification of the forged signature's artist, are determined.

Keywords: signature; technical forgery of signature; ways of forgery; distinctive features.

Як відомо, вчинення таких кримінальних правопорушень, як шахрайство, привласнення чи розтрата чужого майна, фіктивне підприємництво, ухилення від сплати податків тощо, а також будь-яких нотаріальних дій, проведення банківських операцій зазвичай пов'язано з використанням документів, серед обов'язкових реквізитів яких – підпис (графічне начертання, яке позначає особу його виконавця і виконується ним із метою посвідчення фактів, подій та ін.) (Melenevska, Svoboda, & Shabotenko, 2007, s. 189; Melenevska (Uklad.), Kovalov (Uklad.), & Shpakovych (Uklad.), 2009, s. 3). Проте підпис може здійснювати свою посвідчувальну функцію лише тоді, коли він виконаний саме тією особою, від імені якої значиться.

«В умовах стрімкого розвитку засобів оперативної поліграфії підпис залишається чи не єдиним рукописним елементом у сучасному документообігу, що зумовлює надзвичайну актуальність його дослідження як об'єкта судової експертизи» (Груша, 2014, s. 118).

Нині крім традиційного підроблення підписів (із наслідуванням «на око», «по пам'яті», після попереднього тренування) зловмисники дуже часто вдаються до технічного підроблення підписів у документах із метою надання їм максимальної подібності до автентичного підпису. Використовуючи різні технічні прийоми, вони можуть відтворювати оригінали будь-яких підписів із великою точністю.

Окремі аспекти дослідження підписів у різний час розглядали М. Є. Бондар, О. В. Воробей, М. А. Грига, Н. О. Комісарова, В. К. Лисиченко, В. В. Ліповський, З. С. Меленевська, В. Ф. Орлова, Є. Ю. Свобода, Т. О. Сукманова та ін. Проте, незважаючи на ґрунтовні наукові результати, отримані вченими, питання всебічного дослідження способів технічного підроблення підписів і систематизації їх характерних ознак потребує з огляду на неухильний процес удосконалення технічних засобів, які правопорушники використовують для

підроблень, постійної уваги науковців і експертів. Окреслене зумовлює актуальність обраної тематики і визначає мету статті.

У загальному розумінні технічне підроблення підпису – механічне копіювання із застосуванням певних засобів і пристосувань справжнього підпису-оригіналу. Зважаючи на те, що за скопійованим підписом не можна скласти думку про ступінь сформованості письмово-рухової навички, ще на стадії роздільного дослідження судової почеркознавчої експертизи підпис досліджують із метою визначення наявності підроблення його за допомогою будь-якого технічного засобу (Melenevska (Uklad.), Kovalov (Uklad.), & Shprakovych (Uklad.), 2009). З огляду на те, що в разі технічного підроблення підпису виявити навіть окремі ознаки почерку виконавця зазвичай неможливо, а отже й ототожнити особу виконавця дуже складно, основним завданням технічного дослідження підпису насамперед є встановлення факту технічного підроблення, а також його способу.

Основними способами підроблення підпису є:

відтворення підпису шляхом олівцевої підготовки з наступним обведенням;

копіювання підпису через копіювальний папір;

копіювання підпису передавлюванням по штрихах його оригіналу (справжнього підпису);

копіювання підпису «на просвіт»;

вологе копіювання;

застосування рельєфного кліше (факсиміле);

проекційний спосіб з використанням пантографа;

використання копіювально-розмножувальної техніки.

Особа, підробляючи підпис, постійно контролює цей процес, унаслідок чого пише повільно, часто відриває писальний прилад від паперу, підмальовує штрихи, вносить у виконані штрихи зміни (Vlasov et al., 1959).

Відтворюючи підпис шляхом олівцевої підготовки з наступним обведенням, справжній підпис перемальовують гостро заточеним олівцем, а потім обводять барвною речовиною. Для цього способу підроблення характерні такі ознаки, як уповільненість рухів під час виконання штрихів-обведень у вигляді зламу, звивистості та викривлення прямолінійних штрихів, кутастої форми овалів і напівовалів; наявність невмотивованих зупинок писального приладу у вигляді тупих початків і закінчень штрихів; подвоєння штрихів; наявність залишків олівцевих штрихів, а також слідів їх підчищення. Мікроскопічне дослідження за збільшення в 40 крат дає змогу виявити морфологію штрихів і частинок барвної речовини, а саме у штрихах графітного олівця – світлі борозенки від твердих включень у стрижні, чітко окреслені межі штриха, розподіл барвної речовини олівця в напрямку його руху під час писання, кристалічну структуру частинок графіту. Крім того, у навскісних променях у штрихах спостерігають характерний блиск і нерівномірно розміщену у вигляді окремих частинок – «лусочок» барвну речовину (Pavlenko, Zolotar, Popov, & Moroz, 1989).

Копіюючи підпис через копіювальний папір, документ зі справжнім підписом через копіювальний папір накладають на підроблений документ. Справжній підпис обводять легким натисканням загостреного предмета, копіюючи контурне зображення підпису, яке потім обводять писальним приладом (деякі штрихи при цьому не перекопійовуються через слабе натискання). Цьому способу підроблення притаманні такі ознаки:

уповільненість темпу руху;

більша інтенсивність фарбування штрихів підпису;

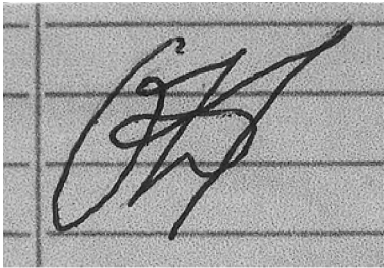
неповне суміщення штрихів, виконаних через копіювальний папір, зі штрихами обведення;

наявність частинок барвної речовини копіювального паперу;

наявність слідів механічного видалення барвної речовини копіювального паперу.

Мікроскопічне дослідження дозволяє виявити розподілення барвної речовини у штрихах, виконаних за допомогою копіювального паперу, у вигляді окремих крапок аморфної структури, забарвлених у темний колір, а також характерний матовий відтінок штрихів.

Дослідження підпису, виконаного з попередньою олівцевою підготовкою або копіюванням за допомогою копіювального паперу, за допомогою приладу Video Spectral Comparator foster+freeman VSC 40 засвідчило, що в інфрачервоній ділянці спектра барвна речовина, якою обведено підпис, перетворюється на повністю або частково прозору (якщо обведення проводили чорнилом на основі анілінового барвника), водночас контур підпису, виконаний за допомогою графітного олівця або копіювального паперу, стає видимим (рис. 1 і 2).

а

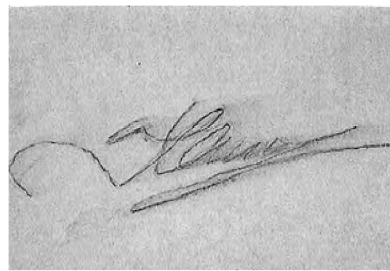

б

Рис. 1. Загальний вигляд підпису, виконаного з попередньою олівцевою підготовкою, у звичайному світлі (а) і під дією ІЧ-проміння (б)

а

б

Рис. 2. Загальний вигляд підпису, виконаного копіюванням через копіювальний папір, у звичайному світлі (а) і під дією ІЧ-проміння (б)

Спосіб копіювання підпису передавлюванням по штрихах його оригіналу подібний до описаного вище: документ із підписом накладають на підроблений документ, а копіювання проводять натисканням, обводячи справжній підпис будь-яким загостреним предметом (при цьому часто використовують підкладку). Контурне зображення підпису у вигляді заглиблених штрихів обводять писальним приладом. Сліди рельєфу, що утворилися на звороті аркуша паперу, маскують загладжуванням. Основними ознаками цього способу підроблення підпису є:

уповільненість темпу рухів у штрихах;
 наявність удавлених безбарвних штрихів;
 неповне суміщення вдавлених штрихів зі штрихами обведення;
 наявність слідів маскуванню рельєфних штрихів (загладжування, блиск).

Найпростіший метод виявлення цього способу підроблення – фотографування за навскісного освітлення (з якнайменшим кутом падіння променів) (рис. 3).

Копіюючи підпис «на просвіт», підроблений документ накладають на документ зі справжнім підписом, який потім обводять. Коли папір підробленого документа достатньо прозорий, підпис копіюють без будь-яких попередніх операцій, а якщо непрозорий, копіювання здійснюють перед яскравим джерелом світла. До основних ознак, які характеризують цей спосіб підроблення підпису, належать:

уповільненість темпу рухів у штрихах;

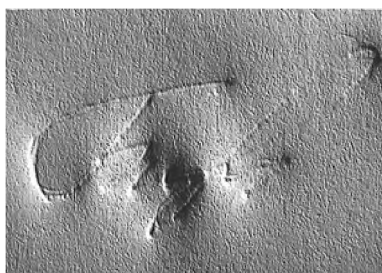
збіг загальної конфігурації підробленого та справжнього підпису (або кількох підроблених підписів);

затікання барвника в нижній частині штрихів у разі копіювання на вертикальній поверхні;

можливі відкопійовані штрихи зі справжнього документа на звороті підробленого.

а

б

Рис. 3. Загальний вигляд підпису, виконаного копіюванням шляхом передавлювання по штрихах його оригіналу, у звичайному світлі (а) і під дією ІЧ-проміння (б)

Установити підроблення підпису копіюванням «на просвіт» доволі складно, оскільки окремі ознаки не проявляються, а деякі з них можуть нагадувати підроблення підпису з попередньою підготовкою. Полегшить дослідження наявність в експерта документа зі справжнім підписом, з якого здійснили копіювання, або кількох підроблених підписів, скопійованих з одного автентичного. Основною доказовою ознакою копіювання «на просвіт» є збіг розмірів та конфігурації підробленого та справжнього підписів або збіг їхніх частин. Ці збіги можна встановити, вимірюючи розміри підписів та їх частин; суміщаючи підроблений підпис зі справжнім (або кількох підроблених підписів, скопійованих з одного справжнього, по прямій чи ламаній лінії); оптично накладаючи в однакових масштабах спірний підпис з автентичним (або кілька спірних підписів, скопійованих з одного справжнього); накладаючи прозорі сітки на порівнювані підписи (рис. 4).

Вологе копіювання підпису істотно відрізняється від попередніх способів підроблення. У цьому разі на підроблений документ переносять барвну речовину справжнього підпису зі збереженням її будови та конфігурації, використовуючи матеріали, поверхня яких має підвищену копіювальну здатність (фотографічний папір або плівка, поліхлорвінілова плівка тощо). До справжнього підпису притискають матеріал зі сприймальною поверхнею. Отримане дзеркальне зображення переносять на підроблюваний

документ. У зв'язку з тим, що копіювання підпису здійснюють за два заходи, відбиток може виявитися дуже слабким, а тому зображення піддробленого підпису незрідка домальовують або обводять чорнилом. З цією метою барвну речовину додають до штрихів на проміжному кліше. Основними ознаками цього способу підроблення є (рис. 5):

- блідість барвника, можливі перерви ліній штрихів;
- розпливчасті краї штрихів;
- відсутність рельєфу в штрихах;
- поверхнєве розміщення барвника в штрихах;
- наявність забруднень і залишків сторонньої речовини;
- можливі подвійні штрихи наведення;
- люмінесценція штрихів підпису та прилеглої ділянки документа або зміна інших властивостей паперу (блиск, матовість тощо).

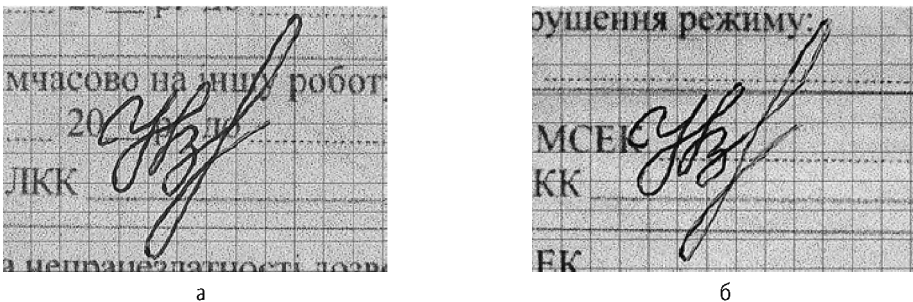

Рис. 4. Загальний вигляд підроблених підписів (а, б), скопійованих «на просвіт» з одного автентичного, з накладенням на них прозорих сіток

Рис. 5. Загальний вигляд підпису, виконаного за допомогою вологого копіювання, у звичайному світлі (а), під дією УФ-проміння (б), із використанням світлофільтрів (в)

У разі виготовлення великої кількості підроблених документів підписи, як правило, наносять за допомогою рельєфного кліше (факсиміле), що є точними копіями справжнього підпису. Ознаки застосування факсиміле аналогічні ознакам відбитків печаток та штампів і залежать від способу їх виготовлення.

Проекційний спосіб підроблення підпису та підроблення з використанням пантографа – доволі подібні. За проекційного способу підпис фотографують і з отриманого негатива через фотозбільшувач проєктують на відповідну ділянку документа з наступним обведенням (при цьому можна змінювати розмір підпису). Аналогічно отримують підпис і за допомогою креслярського приладу пантографа, тільки замість негатива використовують раніше отримане контурне зображення підпису. При цьому достатньо чітко збе-

рігаються конфігурація букв та інших елементів підпису, їх відносні розміри, тобто пропорційність. Прилад дає змогу також змінювати загальні розміри підпису, збільшуючи або зменшуючи його. Збіг розмірів букв, їх елементів, розчерку та інших частин підпису складає враження суттєвої зовнішньої подібності досліджуваного підпису та зразків, які слугували оригіналом під час підроблення. Звичайно, між цими підписами немає істотних відмінностей (крім зміни масштабу). За накладення підписів один на одного вони можуть повністю збігтися. Проте ця обставина саме і свідчить про технічне підроблення, оскільки однакові за розміром і конфігурацією справжні підписи тієї самої особи практично не трапляються. Сповільненість рухів пояснюється тим, що заздалегідь підготовлене контурне зображення підпису обводять поступовими відносно повільними рухами. А незбіжність окремих, менш виражених, ознак досліджуваного підпису та оригіналу зумовлена тим, що виконавець підроблення не в змозі повністю повторити рухи виконавця справжнього підпису і припускається тих або інших відхилень від оригіналу.

Останніми роками злочинці незрідка підробляють підпис, перекопійовуючи його зі справжнього документа з використанням сучасної монохромної або поліхромної копіювально-розмножувальної техніки. Найчастіше для цього послуговуються ксерокопіювальними апаратами з електрофотографічним способом нанесення зображень, лазерними та струминними принтерами. У результаті в штрихах підробленого підпису виявляють ознаки приладу, а не його рукописного виконання.

Висновки. Підпис як один з основних реквізитів документів може здійснювати свою посвідчувальну функцію лише тоді, коли він виконаний саме тією особою, від імені якої значиться. Водночас підпис чи не єдиний рукописний елемент у документах, що є об'єктом дослідження в межах судової почеркознавчої експертизи. Правопорушники, вдаючися до технічного підроблення підпису, намагаються досягти максимальної візуальної його подібності до справжнього підпису. Ідентифікувати особу виконавця за технічним підробленням підпису доволі складно, відповідно основним завданням технічного дослідження підпису, як правило, є встановлення факту технічного підроблення та способу його виконання. Використовуючи новітні досягнення технічного прогресу, правопорушники постійно удосконалюють техніку підроблення підпису, а отже для успішного виконання завдань дослідження та ідентифікації підроблень експертні підрозділи мають бути забезпечені сучасним криміналістичним обладнанням.

References

- Hryha, M. A. (2014). Doslidzhennia pidpysiv, vykonanykh za dopomohoiu tekhnichnykh pryiomiv, u systemi zavdan sudovoi ekspertyzy. *Kryminalistychnyi visnyk*. № 1 (21). S. 118–125.
- Melenevska, Z. S. (Uklad.), Kovalov, K. M. (Uklad.), & Shpakovych, N. H. (Uklad.). (2009). *Metodyka doslidzhennia pidpysiv*. Kyiv: DNDEKTs MVS Ukrainy. 21 s.
- Melenevska, Z. S., Svoboda, Ye. Yu., & Shabotenko, A. I. (2007). *Sudovo-pocherkoznavcha ekspertyza: navch.-metod. posib. / za zah. red. I. P. Krasiuka*. Kyiv: Ukr. Tsentru dukhovn. kultury. 280 s.
- Pavlenko, S. D., Zolotar, N. S., Popov, Iu. P., & Moroz, T. I. (1989). *Obraztscy ekspertnykh zakliuchenii. Kriminolisticheskie issledovanie dokumentov*. Kiev: RIO MVD USSR. 204 s.
- Vlasov, V. P., Vybornova, A. A., Nikolaichik, V. M., Selivanov, N. A., Stepichev, S. S., Terziev, N. V., & Iurin, G. S. (1959). *Kriminalisticheskaia tekhnika. Spravochnaia kniga iurista / pod red. B. I. Shevchenko*. M.: Gosizdat. 528 s.

Список використаних джерел

- Грига, М. А. (2014). Дослідження підписів, виконаних за допомогою технічних прийомів, у системі завдань судової експертизи. *Криміналістичний вісник*. № 1 (21). С. 118–125.
- Меленевська, З. С. (Уклад.), Ковальов, К. М. (Уклад.), & Шпакович, Н. Г. (Уклад.). (2009). *Методика дослідження підписів*. Київ: ДНДЕКЦ МВС України. 21 с.
- Меленевська, З. С., Свобода, Є. Ю., & Шаботенко, А. І. (2007). *Судово-почеркознавча експертиза: навч.-метод. посіб.* / за заг. ред. І. П. Красюка. Київ: Укр. Центр духовн. культури. 280 с.
- Павленко, С. Д., Золотарь, Н. С., Попов, Ю. П., & Мороз, Т. И. (1989). *Образцы экспертных заключений. Криминалистическое исследование документов*. Киев: РИО МВД УССР. 204 с.
- Власов, В. П., Выборнова, А. А., Николайчик, В. М., Селиванов, Н. А., Степичев, С. С., Терзиев, Н. В., & Юрин, Г. С. (1959). *Криминалистическая техника. Справочная книга юриста* / под ред. Б. И. Шевченко. М.: Госюриздат. 528 с.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2019